

Яремчук Н. Т.
Грінько І. М.

канд. економ. наук, доцент
Національний технічний університет України «КПІ»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ЕКСПОРТУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ЭКСПОРТА В УКРАИНЕ И МИРЕ

GOVERNMENT SUPPORT OF HIGH-TECH EXPORTS IN UKRAINE AND IN THE WORLD

У статті визначено актуальність державної підтримки високотехнологічного експорту в Україні та світі. Розглянуто експорт високотехнологічних товарів України в динаміці та проведено зіставлення даних із країнами світу. Проаналізовано структуру високотехнологічного експорту та витрати на НДДКР. Досліджено зарубіжний досвід державної підтримки високотехнологічних галузей економіки та стимулювання їх експорту. За допомогою порівняльного аналізу України та провідних країн світу у сфері високотехнологічного експорту, було виявлено недоліки державної підтримки в Україні. Результати дослідження показали, що високотехнологічна продукція здійснює вагомий вплив на експортний потенціал та конкурентоспроможність країни, частка експорту якої в Україні знаходиться на досить низькому в порівнянні із світовим рівні; підприємства високотехнологічних галузей потребують державної підтримки, якій необхідне значне реформування. Запропоновано заходи щодо створення та підтримки сприятливих умов діяльності високотехнологічних галузей за рахунок вдосконалення існуючої системи державної підтримки.

Ключові слова: високотехнологічні товари, високотехнологічний експорт, НДДКР, державна підтримка.

В статье определена актуальность государственной поддержки високотехнологического экспорта в Украине и мире. Рассмотрено экспорт високотехнологических товаров Украины в динамике и проведено сопоставление данных со странами мира. Проанализирована структура високотехнологического экспорта и расходы на НИОКР. Исследован зарубежный опыт государственной поддержки високотехнологических отраслей экономики и стимулирования их экспорта. С помощью сравнительного анализа Украины и ведущих стран мира в сфере високотехнологического экспорта, были выявлены недостатки государственной поддержки в Украине. Результаты исследования показали, что високотехнологическая продукция осуществляет значительное влияние на экспортный потенциал и конкурентоспособность страны, доля экспорта которой в Украине находится на достаточно низком по сравнению с мировым уровне; предприятия високотехнологических отраслей нуждаются в государственной поддержке, которой необходимо значительное реформирование. Предложены мероприятия по созданию и поддержке благоприятных условий деятельности

высокотехнологических отраслей за счет совершенствования существующей системы государственной поддержки.

Ключевые слова: высокотехнологические товары, высокотехнологичный экспорт, НИОКР, государственная поддержка.

Actuality of government support for high-tech exports in Ukraine and abroad was determined. The article deals with dynamics of exports of high-tech products in Ukraine and comparison of data from countries. The structure of exports of high-tech and R & D spending were analyzed. Foreign experience of state support for high-tech industries and to stimulate their exports was investigated. Using comparative analysis of high-tech exports of Ukraine and the leading countries, disadvantages of Ukrainian government support was revealed. The results showed that high-tech products has a significant impact on export potential and competitiveness of the country, export share in Ukraine is rather low compared to the global level; high-tech enterprises need of state support, which need significant reform. Also was offered some measures to create and maintain favorable conditions of high-tech sectors by improving the existing system of state support.

Keywords: high-tech products, high-tech exports, R & D, government support.

Вступ. Важко не погодитись, що експорт є значним фактором впливу на формування економічного розвитку країни та її зростання, особливо в умовах посилення процесів глобалізації. На сучасному етапі розвитку національної економіки все частіше звучить ідея, що для нарощування експорту України і для її експортного потенціалу, державі потрібно орієнтуватись на виробництво та експорт товарів з високим ступенем обробки, з високою доданою вартістю та на високотехнологічні товари. Для вирішення актуальних проблем, що на сьогоднішній день є основними стримуючими факторами розвитку високотехнологічних галузей економіки та стимулювання їх експорту, проведено порівняльний аналіз високотехнологічного експорту України та провідних країн світу.

Вагомий внесок в дослідження високих та наукомістких технологій, які впливають на конкурентоспроможність держави зробили такі провідні вітчизняні та зарубіжні вчені С. В. Войтко, Б. Клінгер, О. О. Олейніков, О. Б. Саліхова, Р. Хаусман та інші. Проте проблема розвитку високотехнологічних галузей України та створення сприятливих умов діяльності за рахунок державної підтримки залишається недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Основною ціллю статті є виявлення недоліків української державної політики високотехнологічного експорту на основі здійснення порівняльного аналізу України і провідних країн світу.

Методологія. Методологічною основою порівняльного аналізу є наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері дослідження високотехнологічного експорту. Для аналізу були використані методи кількісного дослідження, порівняння, графічний, аналітичний та структурний методи.

Інформаційну базу становлять нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, Світового банку відкритих даних, аналітичні огляди та звітні дані Державної фіскальної служби України, Федерації роботодавців України, наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, інформація офіційних сайтів.

Результати дослідження. Високотехнологічна продукція відіграє значну роль у розвитку національної економіки її зростання та забезпечення конкурентних переваг країни на міжнародних ринках. В умовах переорієнтації української економіки, все частіше йде мова про зниження зовнішньої торгівлі сировинними товарами і натомість орієнтація на експорт високотехнологічних. Така тенденція сприятиме нарощуванню експортної спроможності України та забезпеченню інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Більшу частину високотехнологічних товарів розвинуті країни відносять до V технологічного укладу. Щодо України, то у вітчизняній промисловості переважають виробництво товарів III та IV укладів. Таку тенденцію у виробництві сформував домінування таких, що характеризуються низькою наукоємністю та значним розривом між наукою та виробництвом. Від так, відповідно до другого етапу Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій її виконання повинно було забезпечити «у період до 2013 р. обсяги виробництв V технологічного укладу з 5 до 12 %, а виробництв VI технологічного укладу – з 1 до 3 %; збільшити до 2013 р. частку високотехнологічної продукції в експорті України до 20 %» [1]. Проте, досягти таких результатів на жаль не вдалось, натомість фахівці оцінюють частку V укладу в розмірі 4,2% виробленої продукції, а продукція VI укладу зовсім не виробляється [2, с. 19].

За даними ООН щодо торгівлі товарами, експорт високотехнологічних товарів України становить 1,65 млрд. дол. США у 2014 р., а його частка у структурі товарного експорту коливається протягом 2004-2014 рр. на рівні 2-3% [3]. Слід зауважити, що станом на 2015 р. зовнішня торгівля високотехнологічними товарами характеризується: низькими частками високотехнологічних товарів у загальному експорті та значним від'ємним сальдо (-5178825 тис. дол. США) [4].

Проаналізуємо динаміку високотехнологічного експорту України протягом 2005-2015 рр. у порівнянні з розвинутими країнами (рис. 1).

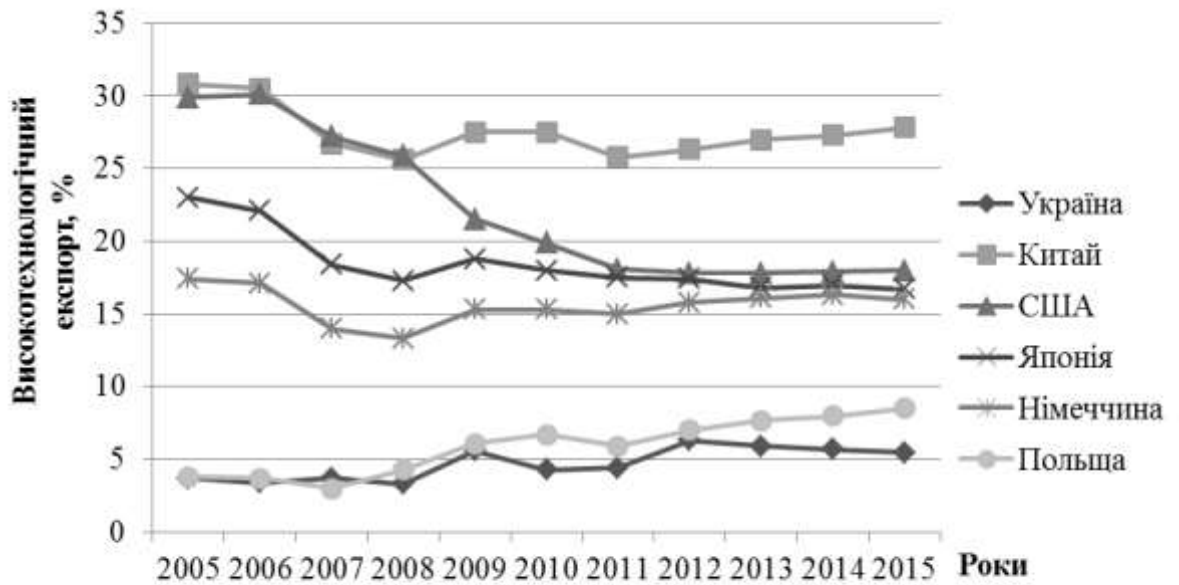

Рис. 1. Високотехнологічний експорт розвинутих країн світу та України (від промислового, %)

Джерело: побудовано авторами на підставі [5]

Загалом тенденції показують зниження експорту високотехнологічних товарів, про що свідчать дані Японії, США та Німеччини. Таким чином після різкого зниження високотехнологічного експорту у 2007-2009 рр. внаслідок світової економічної кризи, даний показник коливається на рівні 15%.

Протягом 2005-2015 рр. в Україні експорт високотехнологічних товарів знаходиться на рівні 5% від промислового. Тоді як Китаю за цей період вдалося збільшити даний показник більше ніж у два рази, від 13% до 27% [6]. У порівнянні з Польщею, яка експортує високотехнологічного товару значно нижче світового рівня, Україна не демонструє такого стабільного зростання даного показника. Хоча до 2006 р. держави знаходиться практично на одному рівні, то зараз Польщі вдалось значно «вирватись» вперед (7,7% у 2014 р.).

Хоча Україна змінює свої експортні орієнтири у бік високих технологій, в структурі експорту країни все ще домінують сировинні товари та продукти первинної обробки. Від так станом на 2015 р. товари, що відносяться до високотехнологічних займають всього лише 13 позицію, а саме: двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни (671 млн. дол. США – менше 1,8% у загальному експорті), тоді як в 2014 р. вони були на 11 місці, а у 2013 р. входили в ТОП-10 українського експорту [7].

В структурі українського високотехнологічного експорту вагому частку займає аерокосмічна продукція (36,2%), а саме найбільшу сукупну вартість мають такі товари: турбореактивні двигуни, літаки та інші пристрої з

механічним рухом, турбогвинтові двигуни, космічні апарати та супутники. Неелектричні машини і обладнання та телекомунікації і електроніка займають 17,6% та 17,7% відповідно. Основними товарами, що найбільше експортуються в цих групах є газові двигуни, передавальні пристрої, радіоапаратура та панелі управління [8].

Виробництво продукції, яка б була конкурентоспроможною на вітчизняному та світовому ринках залежить, звичайно, від створення новітніх технологій та їх впровадження; проведення НДДКР (рис. 2); інноваційної діяльності підприємств та інвестиції в дану галузь; а також державної підтримки, що в сукупності забезпечують нарощування високотехнологічного експорту.

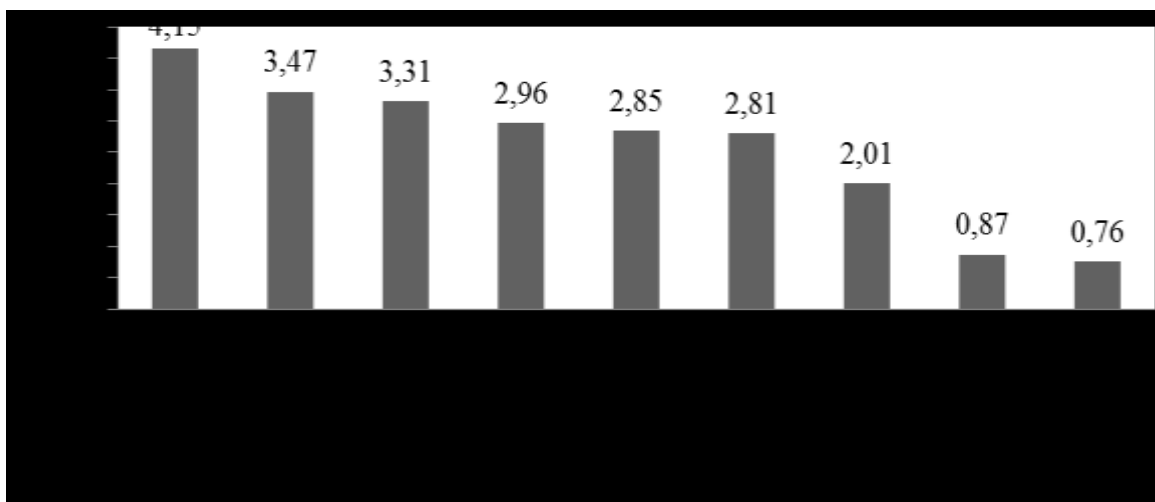

Рис. 2. Витрати на НДДКР у 2014 р. (від ВВП, %)
 Джерело: побудовано авторами на підставі [5]

За даними Державної служби статистики у 2014 р. 1636 підприємств, які використовують в своїй діяльності передові технології та з них 106 підприємств, що створюють такі технології. При цьому 28,3% з них зосереджені в м. Київ; 16,0% у Харківській області; 7,5% у Івано-Франківській і Дніпропетровській областях та 5,7% у Донецькій. Дослідження показують, що всього в Україні станом на 2014 р. було створено 309 технологій 279 з них є новими для країни. Найбільшу кількість технологій було вироблено у переробній промисловості – 43,4%; у науково-технічній діяльності – 23,3%; 12,0% у сфері охорони здоров'я і 5,8% – телекомунікації та інформація [9].

Протягом 2014 р. НДДКР у Україні проводило 999 організацій, при кількості працівників у 109,6 тис. осіб таким чином було здійснено 42953 роботи, з них 3220 виконані на створення нових видів технологій, а 4652 на нові вироби. Найбільшу кількість НДДКР було виконано в м. Київ,

Харківській, Одеській та Дніпропетровській областях. На виконання науково-технічних розробок в країні було спрямовано 47,8% загального обсягу витрат, фінансування яких здійснювалось за рахунок власних коштів (31,7%), іноземних фірм (36,4%) та за рахунок організацій підприємницького сектору (20,2%). Таким чином частка обсягу витрат на НДДКР в Україні становить 0,76% від ВВП, при цьому в ЄС в середньому даний показник знаходиться на рівні 2,01%. В 2014 р. було видано 7864 патенти (62 в інші країни світу). В Україні кількість іноземних інвестицій, що спрямовані в інноваційну діяльність у 2014 р. становить 138, 7 млн. грн. [9].

Порівнюючи високотехнологічний експорт та витрати на НДДКР України та країн світу, можна дійти висновку, що національна економіка характеризується досить низьким рівнем розвитку високих та наукомістких технологій. Держава не в змозі вирішити наявну проблему переходу до становлення інноваційної моделі розвитку економіки. Провідним країнам (Японії, США, Фінляндії, Китаю та ін.) вдалось вирішити дане питання за рахунок високотехнологічних проривів, які передбачали активне втручання держави в економічний розвиток. Відповідно, це допомогло значно розвинути високотехнологічні галузі (які знайшли свою підтримку не лише із приватного, а й з державного сектору) та зайняти лідерські позиції на світовому ринку технологій. Від так, в трійку лідерів відповідно до Глобального інноваційного індексу в 2015 р. ввійшли Швейцарія, Великобританія та Швеція, то Україна зайняла лише 64 позицію [10].

Стимулюванню розвитку високотехнологічних галузей в розвинутих країнах світу в першу чергу сприяє підтримка комплексної та цільової державної політики, яка забезпечує стабільне нарощування високотехнологічного виробництва, а від так і експортний потенціал країни в цілому. Наприклад, у Китаї з цією метою було створено державну експортну кредитну агенцію, яка підтримує експорт високотехнологічної продукції за рахунок страхування експортних кредитів. Фінансування якої здійснюється Фондом страхування експортних кредитів, який формується з бюджету держави [11, с. 124].

Цілком погоджуємось із думкою вітчизняного науковця С. В. Войтка, який зазначає, що саме Китай, а також Індія найближчим часом стануть провідними конкурентами для України та негативними факторами впливу на розвиток українського високотехнологічного виробництва. Це зумовлене у формуванні цінової політики, а саме за рахунок: комплексної державної підтримки, відносно дешевої робочої сили та розвитку високотехнологічної індустрії в даних країнах. Тобто українська продукція може і не уступати в якості Китаю та Індії проте не буде дешевшою [12, с. 136-137].

У Фінляндії основою державної підтримки є субсидування експорту, в тому числі і високотехнологічних галузей. В Південній Кореї набула

широкого вжитку політика жорсткого контролю над експортом в сукупності із імпортом захистом. За рахунок впровадження системи множинних валютних курсів, тарифних пільг та наданні фінансової допомоги високотехнологічній галузі Південної Кореї досить розвинуті та орієнтовані на експорт [11, с. 122-124].

В США підприємства, які здійснюють інноваційну діяльність звільняються від оподаткування, а також держава проводить пільгове оподаткування фірм, що здійснюють НДДКР та бере на себе до 20% витрат на впровадження інновацій. Щодо механізму державної підтримки експорту високотехнологічної продукції Німеччини, то потрібно зазначити, що він характеризується низкою стимулюючих заходів. Наприклад, цільове субсидювання, дотації малим та середнім підприємствам на НДДКР, пільгові кредити фірмам, що проводять модернізацію виробництва і випуск нової продукції та інше. Також у Німеччині в 2012 р. створили агентство Kompetenznetze Deutschland, метою якого є отримання синергетичного ефекту за рахунок об'єднання інноваційних технологічних кластерів. Подібне агентство NetMatch було створено в Данії в 2010 р., яке стало основою підтримки інноваційного розвитку промисловості за рахунок для зменшення дистанції між науковцями, державою та бізнесом. Японія в основі проведення державної політики здійснює побудову нового інноваційного суспільства. Якщо у США фінансування високотехнологічних галузей здебільшого здійснюється за рахунок державних коштів, то у Японії за допомогою коштів приватних інвесторів [11, с. 122-124; 13].

Варто зазначити, що галузі України, де відбувається випуск високотехнологічних товарів, не мають реальної державної підтримки. Наприклад, субсидії у високотехнологічних секторах економіки практично відсутні. І тільки виробництво машин і устаткування (0,7%) та виробництво хімічних речовин та хімічної продукції (0,2% від валової доданої вартості) забезпечуються субсидюванням. Протягом останніх років в країні діяло близько 200 податкових пільг, 1/3 з них отримували високотехнологічні галузі промисловості. Від так підприємства з виробництва літальних та космічних апаратів, медичних та стоматологічних інструментів, зброї та боєприпасів, фармацевтичних препаратів найінтенсивніше користувались податковими пільгами [8]. Таким чином в Україні створюється ситуація, що більшість підприємств у сфері високотехнологічного виробництва не входять в систему підтримки зі сторони держави.

Як відомо з 1 січня 2016 року набрала чинності економічна частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [14]. Відповідно до державної допомоги «групового виключення», яку проводять країни ЄС, передбачається повна підтримка підприємств, зокрема за рахунок відповідності європейським стандартам, стимулювання секторів економіки. Відповідно, це надасть

можливість високотехнологічному виробництву стати одним із ключових у розвитку новітніх технологій в Україні. У 379 статті Угоди зазначається про пряму підтримку зі сторони країн ЄС щодо стимулювання експортного потенціалу України, реструктуризації та модернізації певних галузей промисловості. Також відповідно до Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [15], метою української економіки є формування нової моделі її розвитку.

Основними завданнями для підвищення високотехнологічності виробництва України є забезпечення: зростання рівня наукоємності економіки та її інноваційного розвитку, зростання конкурентоздатності національної економіки, впровадження та комерціалізація наукової діяльності, системне поєднання науки та виробництва, а також цим самим скоротити технологічне відставання від розвинутих країн [15].

Висновки. Державі для створення потужного високотехнологічного виробництва необхідно вжити всіх можливих заходів щодо створення та підтримки сприятливих умов діяльності за рахунок наступних рекомендацій:

- вдосконалення нормативно-правової бази, реалізація та контроль за виконанням програм щодо розвитку науково-технічної діяльності;
- міжнародна інтеграція науки, виробництва та освіти;
- формування механізму координації науково-технічної діяльності;
- створення системи залучення іноземних інвестицій;
- забезпечення технологічної підтримки та безпеки;
- надання допомоги в просуванні наукоємної та високотехнологічної продукції на світові ринки, перегляд митної системи.

При правильній державній, антикорупційній та інституційній політиці Україна має можливість сформувати конкурентоспроможне виробництво, і цим самим усунути негативні стримуючі фактори розвитку і стимулювання експортного нарощування та підвищення експортного потенціалу держави.

Науковою новизною отриманих результатів є набуті подальшого розвитку науково-практичні засади формування державної підтримки високотехнологічних галузей України на прикладі провідних країн світу завдяки застосуванню стимулюючих заходів, що надають можливість забезпечення ефективного інноваційного розвитку, конкурентоспроможності та експортного потенціалу країни в цілому.

Практична значущість проведеного дослідження полягає у застосуванні запропонованих рекомендацій для покращення державної політики щодо високотехнологічних галузей. Це в свою чергу вплине на реструктуризацію економіки і підвищить рівень якості продукції та її відповідність європейським стандартам.

В перспективі подальшого наукового дослідження необхідно розробити комплексний механізм наукової, фінансово-інвестиційної та державної

підтримки високотехнологічного виробництва та його реалізації на зовнішніх ринках.

Література:

1. Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>
2. Собкевич О. В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с. – (Сер. «Економіка», вип. 15)
3. United Nations Commodity Trade Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/db/dqQuickQuery.aspx>
4. Офіційний портал Державної фіскальної служби України: митна статистика [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms>
5. World Bank. Data & Research (online): <http://data.worldbank.org>
6. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти [Електронний ресурс] / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/node/182605>
7. Топ-10 експортованих товарів у 2015 році / Портал Федерації роботодавців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fru.org.ua>
8. Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua>
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Офіційний сайт Всесвітньої організація інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Всесвітня організація інтелектуальної власності. – Режим доступу: <http://www.wipo.int>
11. Белінська Я. В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України [Електронний ресурс] / Я. В. Белінська. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/16.pdf>
12. Войтко С. В. Управління розвитком наукоємних виробництв : монографія / С. В. Войтко // – К.: ВПІ «Політехніка», 2012. – 280 с.
13. Щодо державної підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України : аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>
14. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
15. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://new.me.gov.ua>